

Замонавий ёшлар ижтимоий қиёфасининг жамият маънавий ҳаётида тутган ўрни

Аманлаев Абдурасул Хакимович,
Фалсафа фанлари номзоди, ЖДПИ доценти.
Тошбоев Бобомурод Эшбоевич,
Фалсафа фанлари бўйича фалсафа доктори ЖДПИ доценти

Бугунги кунда миллий маънавият ва кадриятларимизни тиклаш бўйича олиб бораётган саъй-ҳаракатларимиз ўзининг дастлабки салмоқли натижаларини бера бошлади. Буни мамлакатимиз ичкарасида маънавий кадриятларни тиклаш бўйича ташкилий ва тарғибот-ташвиқот соҳасида олиб борилаётган ишлар мисолида ҳам, халқаро майдонда олиб бораётган ишларимиз мисолида ҳам кўриш мумкин. Бироқ миллий маънавият ва кадриятларимиз глобаллашув жараёнлари тезлашиб кетган ҳозирги даврда улар жиддий ўзгаришга учраётганлиги ҳеч кимга сир эмас.

Айнан шу нуқтаи назардан келиб чиққан ҳолда айтиш мумкинки, бугунги кунда содир бўлаётган миллий менталитетидаги парадигмалар ўзгариши шахс ижтимоий ва маънавий қиёфасини ҳамда эртанги кун истиқболини белгилаб беради.

Мазкур масала юзасидан тадқиқот олиб борган республикамиз олимларининг қарашларига кўра, ижтимоий қиёфанинг шаклланишига таъсир этувчи цивилизация ва унинг такомиллашишига муайян маънода ғов бўлувчи ижтимоий инерция [1.106-107] ва тафаккурдаги маргиналлик [2.141] ҳолатларини тадқиқ этиш бугунги кундаги долзарб масаладир. Шунини алоҳида таъкидлаш зарурки, ҳозирги замон цивилизацияси инсоннинг инсондек яшаши, ишлаши учун турли қулайликларни яратди. Ўз навбатида ушбу мўъжиза инсон ижтимоий қиёфасига, айниқса, ундаги мустақиллик туйғулари шаклланиши жараёнига таъсир кўрсатаётганлигини илғай олмаслик мумкин эмас.

Ҳозирги замон жаҳон цивилизациясининг ўзига хос энг муҳим хусусияти фан ва техника ютуқлари инсон турмуш тарзининг барча жабҳаларига жадаллик билан кириб бораётганлиги билан ажралиб туради.

Фан ва техника ютуқларининг инсон турмуш тарзига кириб келиши кишиларнинг фан ва техникага бўлган қизиқишини орттириб юборди. Худди шу ҳолат, бир томондан, одамларнинг яшаши, ишлаши учун қулайликларни яратган бўлса, иккинчи томондан, инсоннинг мустақил шахс бўлиб шаклланиши учун зарур бўлган шарт-шароитларда амал қилиб келган парадигмалар ўзгаришига ҳам олиб келмоқда.

Бу жараённинг муайян маънода чуқурлашиб боришига яна бир сабаб технологиянинг кучайиши, телевидение, компьютер технологияси, интернет тизимидан кириб келаётган шиддатли ахборотлар юки остида қолган кишиларнинг миллий маънавият, умуминсоний қадриятларнинг ҳаётбахш тамойилларидан ибрат олишга бўлган иштиёқининг сусайишига олиб келди.

Интернетнинг жамият иқтисодий, сиёсий, ижтимоий ва маънавий ҳаёт соҳалари тараққиётидаги ўрни беқиёс. Унинг улкан қудратини тан олиш ёки олмаслик ҳақида гап бўлиши мумкин эмас. Интернет инсон тафаккури, ақли ва билим қудратининг маҳсули ва инъикосидир. Глобал тармоқ афзалликларини инкор этмаган ҳолда унинг инсоният маънавиятига туғдираётган хавф-хатарлари тўғрисида ҳам сўз юритишга тўғри келади. Бу нохуш ғайриинсоний ҳолатлар муайян кучларнинг глобал тармоқнинг ахборотларни сифатли ва тез узатиш ҳамда тарқатиш бўйича имкониятларидан фойдаланиш орқали жамоатчилик фикрини тўғри йўлдан чалғитиш, ўзлари тарғиб этаётган нопок ғоя ва манфаатлар томон йўналтириш учун уларга ахборот етказиш борасида олиб бораётган ҳаракатлари билан боғлиқдир. Сўзсиз, бундай таъсирга Интернет аудиториясининг энг фаол ва энг кўп қисми – тафаккури, дунёқараши пухта шаклланиб улгурмаган ёшлар берилувчан бўлади. Замонавий ёшлар Интернетга маълумот олишнинг асосий манбаи ва коммуникациянинг бош воситаси деб қарайдилар. Улар он-лайн тизимига асосан янгиликларни излаш, дўстлар билан мулоқот қилиш, мусиқа ёзиб олиш учун кирадилар. Шерда ёшларга Интернет ва ижтимоий тармоқлар орқали қандай маънавий ва руҳий озуқа бераяпмиз?-деган ҳақли савол туғилиши табиийдир.

Афсуски, ҳеч биримиз бунга ижобий жавоб бера олмаймиз. Ёшларда ёт ғояларга нисбатан маънавий иммунитет шаклланмас экан, “Бу – яхши, бу – ёмон” деган қатъий фикр пайдо бўлмас экан, мафкуравий хатарларга қарши туриш қийин бўлади” [3.].

IDC таҳлилчиларининг таъкидлашларича, ёш америкаликлар Россия ва Бразилияликлардан фарқли равишда Интернетга одатдаги ҳол деб қарайдилар. Ўзбекистон ёшлари ҳам дунёдаги тенгдошлари каби асосан янгиликларни ўқиш, курс ишлари ва рефератлар учун материаллар қидириш, дўстлар билан мулоқот қилиш, янги дўстлар орттириш ва ахборот олиш мақсадида Интернетдан фойдаланадилар.

Аммо виртуал макондан ёғилаётган ахборот оқими шунчалик кўпки, унинг қайси бири фойдали, тўғри ва қайси бири ғаразли эканлигини ажратиб олишга ҳар бир йигит-қиз ҳам қодир эмас.

Интернетда жамиятнинг маънавий тараққиёти, шахснинг, айниқса ҳали онги шаклланиб улгурмаган ёш бўғинларнинг дунёқарашига, ғоявий тарбиясига ўта салбий таъсир кўрсатувчи манбалар оз эмас. Чунки ахборот оқими тезлашгани ва ахборотлар гирдобида яшаш каби мураккаб, зиддиятли вазиятнинг юзага келиши бевосита шахс тафаккурининг, инсон дунёқарашининг кескин ўзгаришига сабаб бўлмоқда [4.7].

Нима сабабдан биз маънавий қиёфанинг шаклланишида ибратнинг ўрнини кўрсатиш хусусидаги мулоҳазаларимизни ҳозирги замон ахборот коммуникацион технологияларининг таъсиридан бошладик? Ушбу жараёнга сабаб бўлаётган ахборот технологиялари тизимидаги миқдорий ўзгаришлар ҳам фикримизни тасдиқлайди. Масалан, 2020 йилнинг феврал ойигача бўлган маълумотларга кўра фойдаланувчиларнинг сони бўйича Facebook ижтимоий тармоғи етакчилик қилмоқда. Бугунги кунда тармоқдан 2,5 миллиард инсонлар рўйхатдан ўтган ҳамда фойдаланувчилар сони бир йилда 8 фоизга ўсган. Ижтимоий тармоқнинг даромади ҳам шунга яраша бўлиб 2019 йилда 70,697 миллиард АҚШ долларини ташкил этган ва 2018 йилга нисбатан 27 фоизга кўпайган. Рекламадан тушган маблағ 69,655 миллиард

долларни ташкил этган. Ундан кейинги ўринларда Twitter бўлиб, унда 336 миллиондан ортиқ фойдаланувчи бўлиб, улар ҳар куни 500 миллион твит эълон қиладилар. MySpace (255 миллион фойдаланувчи), Одноклассники (205 миллиондан ортиқ фойдаланувчи), Windows Live Spaces (120 миллион фойдаланувчи) ижтимоий тармоқларни келтириш мумкин [5].

Бизнинг шарқона ахлоқ-одобимиз, миллий менталитетимизга ёт ана шундай салбий иллатлардан сақланишимизда ибрат тарбияси ғоят муҳим аҳамият касб этади. Президент Ш.М.Мирзиёев таъкиди билан айтганда, «... бизнинг қадимий ва саҳоватли заминимизда кўп асрлар давомида турли миллат ва элат, маданият ва дин вакиллари тинч-тотув яшаб келган. Меҳмондўстлик, эзгулик, қалб саҳовати ва том маънодаги бағрикенглик бизнинг халқимизга доимо хос бўлган ва унинг менталитети асосини ташкил этади» [6.295].

Бугунги баъзи ёшлар менталитетида учраб турадиган миллий қадрият, урф-одатларга беписанлик ва демократик ўзгаришларга нисбатан бефарқлигидан ҳайратга тушамиз. Улар мақсадлари унчалик аниқ бўлмаган, бирон-бир касб ёки ҳунар, илмни ўрганиш мақсадидан йироқ тоифадаги ёшлардир. Бундай ёшлар нафакат жаҳонда балки мамлакатда бўлаётган ўзгаришларни аниқ идрок этмайдилар. Уларда жамият ва халқ тақдирига бефарқлик билан қараш кайфияти сезилиб туради. Бефарқ бўлиш уларнинг онгига сингиб, миллий менталитетда мавжуд меъёрлардан тобора узоқлашиш ҳолатларини кузатиш мумкин.

Албатта, бундай ёшлар озчиликни ташкил этади. Аммо мазкур муаммо сабабларини ўрганадиган бўлсак, унинг илдизлари ёшларнинг бевосита оилавий тарбиясига, жамиятда янгича қарашларни онгига сингдира олмайдиган, руҳиятида стереотиплар мавжуд шахсларнинг уларга таъсир қилиши ва бошқа омилларга бориб тақалади. Бунинг натижаси ўлароқ, бундай ёшларда боқимандалик кайфияти, сиёсий ва ижтимоий жараёнларга бефарқлик каби иллатлар кузатилади. Демак, бугун ёшларнинг нимани кўриб, нимани тинглаётгани биринчи навбатда у вояга етаётган оила, шу

билан бир қаторда таълим муассасалари эътиборидан ҳам четда қолиши керак эмас [7].

Таъкидлаш жоизки, мазкур жараён миллий менталитетимиз билан узвий боғлиқ. Муаммонинг ечимини ҳам ўз руҳиятимиздан, хатти-харакатимиз ва кундалик турмушимиздаги одатий бўлиб қолган стереотиплар ҳамда фикрлаш тарзимиздан излашимиз керак.

Бугун ҳукумат аъзолари айниқса, юртбошимиз парадигмалар ўзгаришини тўғри англаб етиб унга жамиятда асосий қатлам саналган ёшларни мослаштиришга оид сиёсат юритмоқда. Зеро, янги муаммоларни эски методлар билан хал этиб бўлмайди. Шу боис миллий менталитетдаги парадигмалар ўзгариши шароитида бу жараёнга ҳам инновацияларни олиб киришни замон талаб қилмоқда. Табиийки, ҳар бир ёш ўз фуқаролик позициясини аниқлашга, ижтимоий қиёфасини шакллантириб, мукамаллаштиришга интиломоғи даркор. Бу эса энг аввал ўзида бефарқлик ва боқимандаликни йўқ этишдан бошланади [8.14].

Янгича фикрлаш, ишлаш ва яшаш маданиятига эга бўлган мустақил шахсни шакллантирмоқ учун, энг аввало, айрим кишилар хулқ-атворида, хатти-ҳаракатида ҳозирча устуворлик қилиб турган, ўтмишдан бугунга ижтимоий инерция туфайли ўтиб келган салбий ҳолатларни бартараф этишимиз лозим. Эскиликка қарши муросасиз бўлиш, янгиликни зудлик билан жорий қилиш – инсонпарвар, демократик жамият талабидир.

Шунинг учун барча тарихий даврларда менталитетда парадигмалар ўзгариши ёшлар хулқ-атвори, юриш туришида сезилади. Шу боис «замонавий ёшлар қиёфаси»ни ўрганиш ва ривожланиб бориш тенденцияларини таҳлил ва тадқиқ қилиб бориш ўта муҳим масалалардан бири ҳисобланган. Юқоридаги фикрларни умумлаштириб, шундай хулосага келиш мумкин:

– ибратнинг ахлоқий тушунча сифатида инсон ижтимоий қиёфасини шакллантиришдаги аҳамиятини миллий менталитет хусусиятлари,

миллатнинг ижтимоий-тарихий тажрибаси, илмий-маънавий қадриятларини инобатга олган ҳолда тадқиқ этиш мақсадга мувофиқдир;

- менталитет гарчи инсон ва инсоният бутунлигининг индивидуал ифодаси сифатида ҳам консерватив, ҳам прогрессив хусусиятга эга: консервативлиги унинг анъаналар ва узоқ ижтимоий-тарихий жараёнлар маҳсули ва давоми эканлигида, прогрессивлиги эса, ҳар бир шахс, миллат ва элатларнинг умумбашарий ижтимоий-маънавий жараёнларга, умуминсоний тараққиёт тамойилларига бефарқ бўлмаслигида намоён бўлади;

- миллат ҳаётидаги ижтимоий-тарихий ўзгаришлар, албатта менталитет мазмуни ва характери таъсир этади. Шу боис ўтмишдан мерос бўлиб келаётган айрим салбий хусусиятлардан воз кечилиб, янги ижтимоий тарихий ва маънавий-фалсафий тамойилларга ҳамоҳанг ментал фазилатлар таркиб топа бошлайди;

– ибрат тарбиясини ижтимоий-фалсафий ва социологик тадқиқ этиш орқали ёшлар маънавий қиёфасига таъсир этувчи ижтимоий-сиёсий, маънавий-маърифий омилларни асослаш ва таълим жараёни, ижтимоий амалиёт, оилавий турмуш тарзига сингдириб бориш зарур.

Фойдаланган адабиётлар рўйхати:

1. Чориев А. Инсон фалсафаси II. Муस्ताқил шахс. – Тошкент: Chinor ENK, 2002.

2. Эркаев А. Тафаккур эркинлиги. – Тошкент: Маънавият, 2007.

3. Ш.М.Мирзиёев. 2020 йил ёшларга оид давлат сиёсатида туб бурилиш йили бўлади. 2019 йил 27 декабрь. Ўзбекистон Республикаси Президенти расмий веб-сайти. <https://president.uz/uz/lists/view/3178>

4. Б.Умаров, М.Ахмедова. Очиқ ахборот тизимларида ахборот-психологик хавфсизлик. Тошкент. “Chashma print”, 2013.

5. <http://xs.uz/uzkr/post/facebook-fojdanuvchilari-soni-25-milliardga-etdi>

6. Мирзиёев Ш.М. Миллий тараққиёт йўлимизни қатъият билан давом эттириб, янги босқичга кўтарамиз. Ж.1. – Тошкент.: Ўзбекистон, 2017.

7. Убайдуллаев Б. Ўзбекистоннинг бугунги ёшлари: ижтимоий қиёфага чизгилар // Фуқаролик жамияти. – Тошкент, 2004. – №1.

8. <https://cyberleninka.ru/article/n/globalashgan-ahborot-sharoitida-uvchi-yoshlarning-g'oyaviy-mafkuraviy-immunitetini-ommaviy-ahborot-vositalari-asosida-shakllantirish>.